

УКРАЇНСЬКІ АВТОРСЬКІ ОБРОБКИ КОЛЯДОК І ЩЕДРІВОК У ФОРТЕПІАННОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ РЕПЕРТУАРІ

В статті розглядаються фортепіанні обробки колядок і щедрівок у творчості українських композиторів, обґрунтовується доцільність їх використання у сучасній педагогічній практиці, пропонується виконавсько-методичний аналіз окремих зразків.

Ключові слова: фортепіанні обробки колядок і щедрівок, українські композитори, педагогічний репертуар, виховне значення.

Інтерес сучасної музичної педагогіки до народних джерел – це не ностальгія чи модна ретроспектива, а усвідомлення й шана тих колосальних духовних зусиль сотень попередніх поколінь, які зумовили сьогodнішній культурний рівень нашого суспільства. Концепція музичного виховання на основі української національної культури полягає у ставленні до фольклору як до невід’ємної частини духовного життя українського народу, у зверненні до народної музичної творчості через призму її життєвих зв’язків із духовним, матеріальним та практичним світом людини. Тож залучення фольклорних музично-поетичних творів розглядається як важливий засіб формування національної свідомості юних громадян України, розвитку їхньої художньо-естетичної культури, вагомий чинник гуманітаризації музично-навчального процесу. Сьогодні, в умовах національного відродження, основним завданням музичної освіти має бути не лише розвиток професійно-виконавських здібностей, але й формування особистості в її національній визначеності, що неможливе без прилучення до культурної спадщини, до збереження її надбань, тому актуальною є проблема поповнення педагогічного репертуару зразками української народної музичної культури.

Яскравим і самобутнім зразком національного фольклору є жанр *колядок і щедрівок*, що тривалий час радянської доби – внаслідок заангажованості, заідеологізованості музичної культури й освіти зокрема – залишався незатребуваним. Вивчення цих зразків старовинного пласту традиційної української музичної культури в різних аспектах у сучасному музикознавстві, використання їх у навчальному процесі стало можливим лише на початку 90-х років ХХ ст.: власне, одним із проявів національного відродження стало зняття заборони на спів церковних різдвяних пісень із автентичними текстами. Значною мірою пропагуванню фортепіанних обробок колядок та щедрівок сприяло їх видання, до якого долучилися сучасні українські музикознавці, педагоги – О.Смоляк, І.Полякова, Т.Воробкевич, М.Шевченко, П.Чоловський. Однак цей жанр досі залишається недостатньо популярним у фортепіанній практиці. Тому **завдання** пропонованої наукової розвідки – провести комплексний аналіз українських авторських обробок колядок і щедрівок для фортепіано, обґрунтувати доцільність їх використання у музично-навчальному процесі.

Становлення жанру колядки у фортепіанному мистецтві має свою давню європейську традицію. Першими зразками можна вважати прелюдії різдвяного змісту з циклу органних хоральних прелюдій Й.С.Баха (у фортепіанному перекладі Ф.Бузоні). У фортепіанній спадщині Ф.Ліста є “Різдвяний альбом” – збірка обробок різдвяних пісень різних народів від найдавніших часів: старовинний різдвяний псалом, німецькі, італійські, провансальська, угорська та польська колядки. Різдвяна тематика знайшла відображення в “Різдвяних п’єсах” з циклу дитячих мініатюр, тв.72 Ф.Мендельсона, а також у фортепіанній творчості П.Чайковського.

В українському фортепіанному мистецтві колядка найповніше представлена в творчості композиторів Галичини I третини ХХ ст. – Дениса Січинського, Василя Барвінського, Богдана Вахнянина, Ярослава Ярославенка, а також представників української діаспори – Василя Безкоровайного, Ігоря Соневицького, Марти Кравців-Барабаш, Юрія

Олійника. Цей обрядовий жанр привернув увагу митців не лише яскравістю образно-тематичного матеріалу, але й “віддзеркаленням” специфіки української ментальності: особливостей світосприйняття нашого народу, його віри в Бога, щирої любові до природи, до праці. Опрацьовуючи церковні колядки й щедрівки, композитори ставили певні завдання – сприяти їх популяризації, прищепити молодому поколінню любов до народних звичаїв. В українському зарубіжжі, де не заборонялось співати релігійну музику, однак відчутний вплив мало чужомовне оточення, значення українських колядок у виховній роботі справді важко переоцінити.

Матеріалом для аналізу послуговували колядки і щедрівки зі збірок “Христос родився” Д.Січинського, “При ялинці” В.Безкоровайного, “На щедрій вечір” (Чемним дітям зладив Вуйко Богдан) Б.Вахнянина, “Український фортепіанний альбом для початківців” Р.Савицького, “Моя Україна” М.Кравців-Барабаш, “Пори року” (з циклу “Зима”) І.Соневицького, “Коляди” Я.Ярославенка, “Колядки і щедрівки” В.Барвінського, “Українські колядки” Ю.Олійника, “Чотири концертні п’єси на українські теми” А.Рудницького.

Збірки Д.Січинського, І.Соневицького, В.Безкоровайного та Я.Ярославенка містять традиційні галицькі різдвяні колядки, а цикл В.Барвінського, крім галицьких і за К.Стеценком, презентує також колядки та щедрівки з Великої України, лемківські, закарпатські, в т. ч. із збірок Ф.Колесси та К.Квітки. Найчисленнішими серед колядок, що увійшли до збірок, є біблійні оповідання, котрі за змістом діляться на: ліричні (“Новая радість”, “Нова радість стала”, “У Вифлеємі”, “На небі зірка”, “Возвеселімся”, “Дивная новина”, “Христос родився”); драматичні (“Не плач, Рахиле”, “Ой видить Бог”); урочисті (“О, Вселенна, веселися!”, “Нині Адаме”, “Радуйтеся люде враз”, “Радість нам ся явила”); жартівливі (“Бог ся рождає”, “Всі разом співайте”). Окрему тематичну групу колядок складають духовні вірші. Це величальні, святкові піснеспіви хорального типу, в яких прославляється народження Ісуса Христа: “Бог предвічний”, “Небо і земля”.

Серед щедрівок, репрезентованих у збірках В.Барвінського і Б.Вахнянина – церковні (“Діва Марія церкву строїла”, “На Орданській річці”), “віншувальні”, в яких відтворюється український народний звичай щедрувати з побажаннями для господаря (“Добрий вечір тобі”, “Чи дома, дома”, “Був святий вечір”, “Ой сивая та і зозуленька”). Однією із репрезентованих щедрівок, котрі традиційно супроводжують обряд “Маланки”, є “Ой учора ізвечора”. Цікавими є щедрівки, в яких відображені елемент замовляння сил природи (“Павочка ходить”), тема “залицяння” парубка до дівчини (“Ой у саду-винограду”).

Кожний із композиторів подає свій варіант фактурного викладу й гармонізації.

Найпростіший фортепіанний переклад демонструють колядки М.Кравців-Барабаш, Р.Савицького та Б.Вахнянина. Так, колядки в обробці М.Кравців-Барабаш і Р.Савицького (мал.1 і 2) вирізняються простотою музичної думки, невеликим тоновим діапазоном – терцовий виклад мелодії із супроводом, характерним для народного співу.

мал.1 (“Ой сивая зозуленька”)

мал.2

Подібний варіант опрацювання першоджерела спостерігається і в колядках Б.Вахнянина (мал.3): прозорість і простота двоголосного

фактурного викладу, досить одноманітна артикуляція (здебільшого, це *non legato* в мелодії, яке іноді чергується із мотивами *legato*).

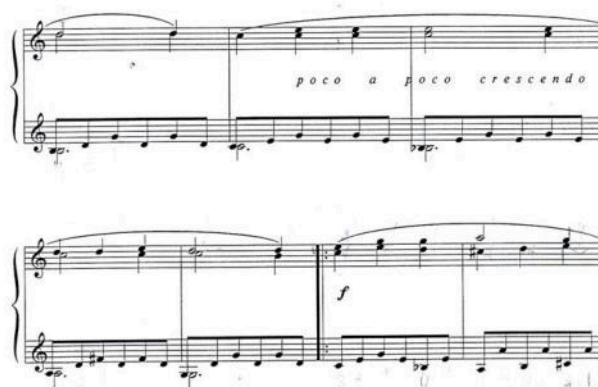
Добрий вечір тобі пане господарю!

мал.3

Ці колядки корисні тим, що не лише формують навички гри *legato* та *non legato*, але й розвивають поліфонічний слух.

Також функціональністю, конкретною дидактичною спрямованістю вирізняються обробки колядок І.Соневицького (мал.4), адресовані наймолодшим піаністам.

мал.4 (“Возвеселімся”)

Навчально-методичний характер альбому “Зима” з циклу “Пори року” І.Соневицького, крім втілення національно-виховної ідеї, визначається формуванням у п’есах піаністичних навичок: використання основних прийомів гри, оволодіння різними штрихами, вироблення координації ігрових рухів. У колядках І.Соневицького представлена широка гама виразових засобів, і, насамперед, це стосується використання тембральних можливостей фортепіано. Важливим є також те, що композитор використовує не лише підголоскову, але й канонічну імітацію, контрастну та

приховану поліфонію. Все це в сукупності сприяє розвитку гармонічного та поліфонічного слуху, а також формує художньо-образне мислення.

Подібним за дидактичною спрямованістю і різноманітністю піаністичних завдань до збірки І.Соневицького є цикл “Українські колядки” Ю.Олійника – представника нової генерації українського зарубіжжя, активного пропагандиста української музики за кордоном. Цікавим видається чергування контрастних за настроєм і характером п’єс, що досягається за допомогою використання різної артикуляції. Колядки нескладні за будовою, вирізняються прозорою фактурою, простим гармонічним викладом (мал. 5).

мал.5 (“Дивная новина”)

Характерними зразками фортепіанної музики доби галицького бідермаєра є колядки Д.Січинського, В.Безкоровайного та Я.Ярославенка – приклад поєднання особливостей національно-фольклорних джерел і західноєвропейської семантики. Колядки мають строгий метр, рівномірний ритмічний малюнок, яскраво виражену акцентність, характерні для ритму народних танців та віденського класичного стилю. Від класицизму перейнято зрівноважену тонально-гармонічну структуру, що полягає у постійності основних елементів – акордів тоніки, які виконують роль стрижня, а також субдомінанти й домінанти. Композитори, прагнучи зберегти мелодію оригіналу, використовують терцову і секстову втору для її розвитку, підголоскову поліфонію, октавно-акордовий гармонічний супровід. П’єси зберігають особливості структурної будови народної пісні – двочастинність

(заспів-приспів) зі вступом і заключенням: коротенький вступ, побудований на основних тематичних мотивах, налаштовує на відповідний характер у сприйнятті мініатюри. Водночас, збірки кожного з авторів мають свої особливості: Я.Ярославенко подекуди “оздоблює” мелодію гамоподібними пасажами, що створює в інструментальній партії ефект віртуозності (мал.6):

мал.6 (“Розвеселіться”)

П’єси В.Безкоровайного й Д.Січинського (мал.7 і 8) вирізняються ширшою палітрою динамічних та артикуляційних вказівок. В обох митців динаміка слугує сильним виражальним засобом, що підкреслює симетричність фраз і визначає кульмінацію:

мал.7

мал.8 (“Христос родив ся”)

Крім того, у Д.Січинського мелодичний виклад збагачується підголосками (мал.8), орнаментикою, в акомпанементі, крім октавного дублювання, композитор використовує стрибки, тремоло, арпеджіато. Важливим доповненням до фортепіанного викладу є подання композиторами словесного тексту, адже знання тексту пісні сприяє яскравішому образно-емоційному та змістовному виконанню інструментального твору.

Інший спосіб опрацювання різдвяних пісень демонструє збірка “Колядки та щедрівки” В.Барвінського: композитор, підкреслюючи яскравість і самобутність мелодики, ускладнює фактуру, поліфонізуючи її та розширюючи тембральний діапазон, використовує часті зміни метроритму, багату колористичну гармонію. Наприклад, у колядці “У Вифлеємі” (мал.9) автор, використовуючи весь діапазон інструмента, арпеджованими перегуками акордів у мелодії з квінтами в басу створює ефект церковних дзвонів:

19. У Вифлеємі нині новина
(галицька)

мал.9

Захоплення композитором імпресіонізмом простежується у використанні багатих можливостей гармонічної колористики та зображально-просторової фактури. Незважаючи на мініатюрну форму, складність виконання колядок полягає в тому, що саме в них відображаються основні риси стилю композитора: майстерне використання поліфонії, органічне переплетіння мелодичного малюнку з барвистим мереживом вишуканого гармонічного

супроводу, ілюстративна зображальність, подекуди примхливість метро-ритму, “оркестровість” фактури, що проявилась у розширенні регістрового діапазону, використанні 4–5-звучних акордів, октавних послідовностей і широкої шкали динамічних градацій. Колядки вимагають гнучкості ігрових рухів, майстерного володіння звуком, педалізацією, відчуттям метро-ритму.

Зразком майстерного втілення фольклорного матеріалу в концертну форму також є мініатюра “Скерцино” А.Рудницького (мал.10), що входить до авторського фортепіанного циклу “Чотири концертні п’єси на українські теми”. В п’єсі на основі відомого “Щедрика” композитор “живописує” оркестровими барвами – зокрема це проявилось в широкому регістровому діапазоні, багатстві тембрової палітри та динамічних нюансів, вдалому використанні різноманітного туше, в поліфонізації та багатовимірності фактури:

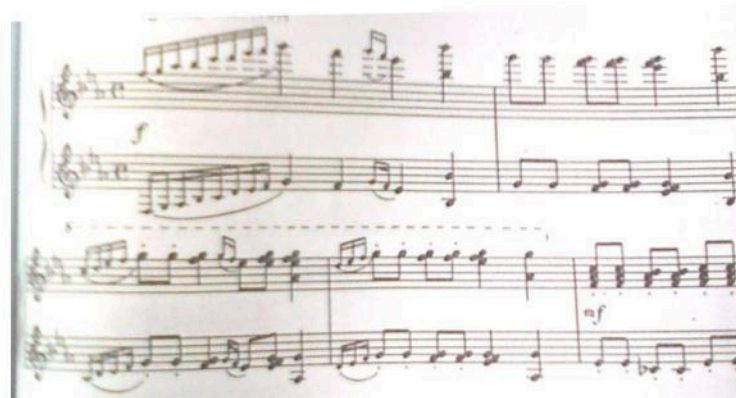

мал.10

Через тісний зв’язок колядки з релігійними віруваннями та національними традиціями українські радянські композитори змушені були відмовитись від опрацювання цього фольклорного жанру. Окремі його зразки з’являються в творчості М.Любарського, щоправда, мелодії відомих українських колядок постають у “завуальованому” вигляді: зокрема, п’єса на основі колядки “Нова радість стала” отримала авторську назву “Сутінки”, а “Добрий вечір, щедрий вечір” подається як “Пісня”.

Оригінальністю авторської ідеї вирізняється фортепіанний цикл “24 колядки” Іллі Польського, створений в кінці 80-х р.р. минулого століття, –

танцювальна сюїта, побудована за тональним принципом циклізації твору (чергування мажор –паралельний мінор). Відмінність від вищерозглянутих збірок полягає у композиційному задумі циклу, у виборі фольклорного матеріалу: стрижнем ідеї є відтворення язичницьких традицій, автор, крім рідко вживаних колядок і щедрівок із різних регіонів України, використовує польські і білоруські колядки, російські “волочєбні” пісні, “авсенки” і винограддя, посипанки, риндзівки, болгарські “коледниці”. Таким чином, композитор ніби “універсалізує” слов’янський пісенно-танцювальний жанр: різні за драматургічною функцією і значенням в загальній ритуальній грі, п’єси циклу розкривають найрізноманітніші грані обрядового дійства. Автор зберігає традиційні ладомелодичні звороти народних пісень, використовує широкий спектр фактурних, артикуляційних засобів, агогічних і динамічних відтінків для відтворення атмосфери певного обряду. Домінуюче танцювальне начало проглядає через скерцозність, моторику токатного типу, ідею карнавальності. Композитор часто звертається до прийомів звуконаслідування: зокрема, вдається до імітації звучання народних інструментів, голосів птахів тощо. Окремі номери циклу витримані в стильовій манері композиторів-романтиків: зокрема, колядка № 18, побудована на мелодиці темпераментних, яскравих рязанських “авсенок”, в якій змальовується російське гуляння, веселий хід натовпу “ряжених”, загальним святковим тонуом звучання, динамічною насиченістю, унісонним викладом матеріалу, активним пульсуючим ритмом нагадує Етюд-картину тв.33 С.Рахманінова (мал.11):

мал.11

Чимало цікавих обробок відомих колядок і щедрівок презентує сучасна українська фортепіанна література. Часто фольклорне “першоджерело” подається у новому авторському прочитанні – як основа для творів різних жанрів: п’єс жартівливого і ліричного характеру, ноктюрну, варіацій. Зокрема, нетрадиційно використовує тему відомої “інтернаціональної” колядки “Тиха ніч, свята ніч” (“Silent night, holly night”) Світлана Острова: популярна мелодія стала основою варіаційного циклу. І якщо тема і перші дві варіації витримані в спокійному, ліричному характері, який досягається за допомогою плавних мелодичних ліній, широких фраз, дотримання динамічного плану (*p*, *mp*) і мотивів *legato*, то в останній варіації сукупність всіх виразових засобів (використання *staccato* у високому регістрі, стрибків, “альбертієвих” басів у супроводі, тембральних знахідок) “працює” на створення казкової атмосфери з традиційною атрибутикою свята – різдвяними дзвіночками (мал.12):

мал.12

Цікавим задумом є використання колядки як частини п’єси іншого жанру: зокрема, в музично-поетичній композиції “Різдвяна заметіль” Галини Мартиненко, написаній у жанрі ноктюрна, кульмінацією п’єси є величальна колядка “Бог предвічний”, де основна тема колядки супроводжується акордовими стрибками в різних регістрах, що імітують церковний передзвін – як символ вічної і щирої віри (мал.13):

мал.13

В основі оригінальної авторської п'єси “Колядка” з “Дитячої сюїти” Віталія Маника (мал.14) використовується не мелодія відомої колядки, а власна тема композитора, і колорит українського фольклору досягається за допомогою гуцульського ладу, синкопованого ритму (в середній частині), коротких мотивів-поспівок, характерних для народних пісенно-танцювальних мелодій:

мал.14

Таким чином, класифікація вищерозглянутих обробок колядок і щедрівок за рівнем складності виглядатиме таким чином: найпростіші п'єси для піаністів-початківців (Р.Савицького, Б.Вахнянина, М.Кравців-Барабаш, І.Соневицького, Ю.Олійника, С.Острової); п'єси середньої складності (В.Безкорвайного, Д.Січинського, Я.Ярославенка, В.Маника); твори концертного плану (В.Барвінського, А.Рудницького, І.Польського, Г.Мартиненко). Ретроспективний ракурс пропонованої наукової розвідки свідчить, що інтерес до колядок і щедрівок не згасає упродовж століття. Різні покоління українських митців поповнили фортепіанний репертуар обробками різдвяних пісень, опираючись на національні народно-пісенні традиції,

стилістику західноєвропейської музики II половини XIX – початку XX ст. і використовуючи при цьому власну творчу манеру. Безперечно, п'єси дидактичного плану і “для побутового музикування” поступаються за художнім рівнем концертним композиціям. Однак, невибагливість мелодичного малюнка, логічність і лаконічність побудови, жанрова визначеність, прості засоби виразності, нескладні технічні завдання дозволяють використовувати вищезгадані обробки колядок у педагогічній практиці. Тоді як художньо довершені п'єси, що вирізняються глибоким авторським мисленням, багатою тембральною і динамічною палітрою, різноплановістю піаністичних завдань, гідні увійти не лише до педагогічного, а й концертного репертуару.

Пропагування національної творчості сьогодні має стати дієвим засобом виховання у молодого покоління почуття патріотизму, любові до рідного краю, до українських традицій. У цьому сенсі національно-виховний потенціал колядок, розвиток в них основних виконавських навичок, формування самостійності музичного мислення на матеріалі народної пісні є важливою підставою для використання в класі спеціального фортепіано в дитячих музичних школах, а також у навчальному процесі з предмета “загальне фортепіано” у вищих музичних навчальних закладах.

Список літератури:

1. Барвінський В. Переднє слово// Колядки і щедрівки на фортеп'яно з підложеним текстом.- Львів : Видання Музичного Товариства ім. М.Лисенка, 1935. С. 1 - 2.
2. Воробкевич Т. Передмова // Безкоровайний В. При ялинці. Збірка колядок для фортепіано. – Львів: Сполом, 2006. – 15 с.
3. Горбач О. Імпресіоністична стилістика у фортепіанних творах В.Барвінського (на матеріалі циклу “Колядки і щедрівки”) / О.Горбач, М.Райчук // Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. – вип. 21 – 2005. – С. 88 – 90.
4. Іваницький А. Українська народна музична творчість : навч. посібник / А.Іваницький. – К.: Музична Україна, 1990. – 336 с.

5. Різдвяні свята в Україні : етнографічний нарис. – К. : Муз. Україна, 1992. – 152 с.

Нотографія фортепіанних творів:

1. Барвінський В. Колядки і шедрівки для фортепіано зі словесним текстом / В. Барвінський; [упоряд. О. Смоляк]. – Тернопіль : Збруч, 1997. – 23 с.
2. Безкоровайний В. При ялинці: збірка колядок / В. Безкоровайний; [ред.-упоряд. Т. Воробкевич]. – Львів, 2006. – 15 с.
3. Вахнянин Б. На щедрий вечір („Чемним дітям зладив Вуйко Богдан”) / Б.Вахнянин; [упоряд. П.Чоловський]. – Івано-Франківськ: ПП „СІМІК”, 1999. – 31 с.
4. Кравців-Барабаш М. Моя Україна. Українські пісні для малих дітей. – Книжка II / М. Кравців-Барабаш. – Львів: Вільна Україна. – 32 с.
5. Маник В. Дитяча сюїта / В. Маник // Музичні замальовки: збірка фортепіанних п'єс для дітей; [навчальний посібник]; [ред.-упоряд. І.Новосядла]. – Івано-Франківськ : Видавець Третяк І. Я., 2007 – 52 с.
6. Мартиненко Г. Різдвяна заметіль / Г. Мартиненко, В. Чернів-Чернявський // Українські ноктюрни. – Львів : НВФ “Українські технології”, 2003. – 40 с.
7. Олійник Ю. Українські колядки: фортепіанний альбом для початківців / Ю. Олійник, О. Олійник. Ukrainian Christmas Album. – USA : YVO Productions, 1996. – 23 p.
8. Острова С. Варіації на тему колядки “Тиха ніч” / С. Острова // Нотний альбом в стилі популярної музики або музика для душі / С. Острова. – К., 2006. – 35 с.
9. Польський І. Двадцять чотири колядки для фортепіано / Польський І. - К. : Муз. Україна, 1990. - 84 с.
10. Савицький Р. Український фортепіанний альбом для початківців / Р. Савицький; [упоряд. О. Смоляк]. – Тернопіль : Астон, 1999 – 20 с.
11. Січинський Д. Христос родив ся: коляди на Різдво Христове / Д. Січинський. – Вінніпег; Ман : Накладня “Руської книгарні”, б. р. – 33 с.
12. Соневицький І. Пори року: п'єси для фортепіано / І. Соневицький. – Львів, 1999. – 68 с.
13. Ярославенко Я. Коляди для фортепіано / Я. Ярославенко; [упоряд. М. Шевченко]. – Івано-Франківськ : Плай, 2005. – 33 с.

14. Rudnytsky A. Four concert studies on ukrainian folk songs / A. Rudnytsky. – N.Y., USA : Henry Elkan Music Publisher Co., Inc.– 16 p.

**THE UKRAINIAN AUTHOR'S TREATMENTS OF CHRISTMAS CAROLS IN
THE PIANO PEDAGOGICAL REPERTOIRE**

In this article we analyze the Christmas carols for piano arranged by the Ukrainian composers. This pieces have been discussed in the context of their didactic orientation.

Key words: the piano treatments of Christmas carols, Ukrainan composers, pedagogical repertoire, didactic importance.